

Troska o losy ojczyzny – historyczna zmienność patriotyzmu pracy i walki

Troska o ojczyznę jest jednym z najtrwalszych tematów polskiej literatury. Pojawia się w średniowiecznych kronikach, renesansowych pieśniach obywatelskich, romantycznych dramatach, pozytywistycznych powieściach, poezji wojennej i utworach sprzeciwiających się dwudziestowiecznym systemom przemocy. Zmieniają się jednak sposób rozumienia patriotyzmu oraz środki, za pomocą których bohaterowie i twórcy pragną służyć wspólnocie.

Patriotyzm nie jest jedną, niezmienną postawą. Jego forma zależy od sytuacji historycznej. Gdy kraj zostaje napadnięty lub pozbawiony niepodległości, na pierwszy plan wysuwa się gotowość do walki. Gdy walka zbrojna nie ma szans powodzenia albo gdy państwo odzyskuje wolność, ważniejsze stają się praca, edukacja, rozwój gospodarczy i budowanie sprawiedliwych instytucji. Stała pozostaje natomiast odpowiedzialność za dobro wspólne.

Patriotyzmu walki i patriotyzmu pracy nie należy traktować jako dwóch postaw całkowicie się wykluczających. Walka bez wcześniejszego przygotowania społecznego, gospodarczego i moralnego może zakończyć się niepotrzebną klęską. Praca pozbawiona pamięci o wolności może natomiast zmienić się w wygodne przystosowanie do niewoli. Dojrzały patriotyzm wymaga rozpoznania potrzeb konkretnej epoki i wyboru takich działań, które rzeczywiście służą ludziom tworzącym ojczyznę.

Pierwsze obrazy troski o państwo pojawiają się już w literaturze średniowiecznej. Gall Anonim w „Kronice polskiej” przedstawiał dzieje władców i ich walki o utrzymanie suwerenności. Bolesław Krzywousty został ukazany jako dzielny

książę, obrońca państwa i chrześcijański wojownik. Kronikarz tworzył wzorzec władcy, dla którego rządzenie miało być służbą wspólnocie.

Średniowieczny patriotyzm był związany z osobą monarchy, dynastią, religią oraz obroną ziemi przed przeciwnikiem. Nie istniało jeszcze nowoczesne pojęcie narodu, ale obecne były przywiązanie do kraju i świadomość politycznej wspólnoty. „Bogurodzica” łączyła religijność z doświadczeniem zbiorowym. Pieśń pełniła funkcję modlitwy, a zarazem towarzyszyła rycerstwu w ważnych wydarzeniach państwowych i wojennych.

W renesansie troska o ojczyznę przyjęła bardziej obywatelski charakter. Rozwój demokracji szlacheckiej sprawił, że odpowiedzialność za państwo nie mogła już spoczywać wyłącznie na władcy. O losie Rzeczypospolitej decydowały sejmy, sejmiki, urzędnicy i obywatele. Literatura zaczęła przypominać, że wolność polityczna musi łączyć się z troską o prawo, bezpieczeństwo i sprawiedliwość.

Jan Kochanowski w „Odprawie posłów greckich” wykorzystał historię wojny trojańskiej jako ostrzeżenie skierowane do współczesnych mu Polaków. Troja ginie, ponieważ jej przywódcy przedkładają prywatny interes nad dobro wspólnoty. Aleksander chce zatrzymać Helenę, a przekupieni oraz lekkomyślni doradcy popierają jego żądanie. Rozsądne argumenty Antenora zostają odrzucone.

Dramat pokazuje, że państwo może upaść nie tylko wskutek przewagi zewnętrznego wroga. Równie niebezpieczne są korupcja, egoizm, nieodpowiedzialność i brak szacunku dla prawa. Patriotyzm wyraża się tu przede wszystkim w mądrym uczestnictwie w życiu publicznym. Kochanowski wymaga od rządzących większej odpowiedzialności, ponieważ ich błędy przynoszą cierpienie całemu społeczeństwu.

Bardziej bezpośrednio wezwanie do działania znajduje się w „Pieśni o spustoszeniu Podola”. Poeta reaguje na najazd

tatarski, krytykuje bierność szlachty i domaga się przeznaczenia pieniędzy na obronę kraju. Troska o ojczyznę wymaga w tej sytuacji gotowości do poniesienia materialnych kosztów i podjęcia walki. Kochanowski ośmiesza społeczeństwo, które chętnie korzysta z wolności, lecz nie chce płacić za bezpieczeństwo państwa.

Renesansowy patriotyzm nie ograniczał się więc do wojny. Andrzej Frycz Modrzewski w dziele „O poprawie Rzeczypospolitej” przedstawił szeroki program reform prawa, obyczajów, szkolnictwa, Kościoła i życia publicznego. Dostrzegał, że państwo osłabiają nierówności, niesprawiedliwe przepisy oraz brak właściwego wychowania obywateli.

Modrzewski reprezentuje patriotyzm naprawy. Miłość do ojczyzny nie polega według niego na bezkrytycznym wychwalaniu kraju, lecz na odważnym wskazywaniu jego wad. Prawdziwy patriota potrafi powiedzieć, że istniejące instytucje działają źle i wymagają zmiany. Krytyka staje się formą odpowiedzialności, a nie zdrady.

W baroku literatura nadal ostrzegała przed kryzysem Rzeczypospolitej. Wacław Potocki w wierszu „Nierządem Polska stoi” opisywał chaos prawny i podporządkowanie państwa interesom najbogatszych. Przepisy były stale zmieniane, lecz wpływowe osoby potrafiły unikać konsekwencji. Ciężar funkcjonowania państwa spadał na słabszych.

Potocki krytykował również niezdolność szlachty do wykonywania obowiązków wojskowych oraz jej zamiłowanie do luksusu. Jego patriotyzm miał charakter gorzki. Poeta był przywiązany do tradycji szlacheckiej, ale widział, że nadużywanie przywilejów prowadzi do osłabienia państwa. Troska o ojczyznę wyrażała się w ostrzeganiu współobywateli, zanim nastąpi ostateczna katastrofa.

W epoce oświecenia patriotyzm został związany z programem naprawy Rzeczypospolitej. Rozbiory poprzedził długi okres

sporów o reformę państwa, edukację i sposób sprawowania władzy. Literatura miała kształtować nowoczesnego obywatela, który potrafi podporządkować prywatny interes dobru wspólnemu.

Ignacy Krasicki w „Hymnie do miłości ojczyzny” ukazał patriotyzm jako gotowość do wyrzeczeń. Człowiek kochający kraj potrafi znieść rany, ubóstwo, a nawet śmierć, jeżeli wymaga tego wolność wspólnoty. Utwór przypomina patriotyzm walki, ale jego istotą jest moralna gotowość do postawienia dobra ojczyzny ponad osobistą wygodą.

Inny wymiar troski o państwo przedstawia „Powrót pośła” Juliana Ursyna Niemcewicza. Walery i Podkomorzy popierają reformy, silniejsze prawo oraz odpowiedzialne działanie sejmu. Starosta Gadulski broni natomiast liberum veto i dawnych przywilejów, ponieważ wygodniej mu żyć w państwie słabym, które nie wymaga od niego poświęceń.

Utwór pokazuje, że patriotyzm nie polega na głośnym powtarzaniu słów o wolności. Gadulski uważa się za obrońcę tradycji, ale jego postawa prowadzi do politycznego paraliżu. Walery służy ojczyźnie przez udział w pracach sejmu i popieranie reform. Oświecenie rozwija więc model patriotyzmu obywatelskiego, opartego na edukacji, prawie i odpowiedzialności.

Najsilniejsze znaczenie patriotyzm walki uzyskał w romantyzmie. Polska znajdowała się pod zaborami, a kolejne pokolenia żyły bez własnego państwa. Poeci stali się duchowymi przywódcami narodu, literatura przechowywała pamięć historyczną, a bohater romantyczny był często spiskowcem, powstańcem lub emigrantem.

W takich warunkach troska o ojczyznę nie mogła polegać jedynie na uczciwym wypełnianiu obowiązków obywatelskich, ponieważ legalne państwo polskie nie istniało. Patriotyzm wymagał sprzeciwu wobec zaborcy, obrony języka, kultury i tożsamości, a niekiedy także gotowości do konspiracji i walki zbrojnej.

Tragiczne dylematy patriotyzmu przedstawia Adam Mickiewicz w „Konradzie Wallenrodzie”. Tytułowy bohater jest Litwinem wychowanym przez Krzyżaków. Aby ocalić ojczyznę, powraca do Zakonu, zdobywa urząd wielkiego mistrza i celowo prowadzi jego wojska ku klęsce. Poświęca miłość Aldony, własny honor rycerski, spokój sumienia i życie.

Konrad wybiera podstęp, ponieważ Litwa nie ma szans w otwartej walce. Jego działanie jest skuteczne, ale moralnie niejednoznaczne. Patriotyzm wymaga od niego zdrady ludzi, którzy mu zaufali. Mickiewicz pokazuje, że niewola może zmusić szlachetnego człowieka do użycia niegodnych metod, a walka o ojczyznę nie zawsze pozwala zachować osobistą niewinność.

W „Dziadach części III” patriotyzm przyjmuje formę buntu, cierpienia i solidarności z prześladowanym narodem. Młodzi więźniowie są torturowani, zsyłani na Syberię i pozbawiani przyszłości. Ich cierpienie stanowi świadectwo wierności ojczyźnie. Konrad pragnie otrzymać władzę nad ludzkimi duszami, aby poprowadzić naród ku wolności.

Postawa Konrada ma charakter prometejski. Bohater jest gotów wystąpić przeciw Bogu, ponieważ uważa, że jego miłość do narodu daje mu prawo żądać nadzwyczajnej mocy. Jednocześnie jego patriotyzm zostaje naznaczony pychą. Konrad utożsamia własną wolę z dobrem milionów i nie przyjmuje do wiadomości, że może się mylić.

Mickiewicz nie ogranicza patriotyzmu do efektownego indywidualnego buntu. Ksiądz Piotr reprezentuje pokorę, modlitwę i gotowość służby. Więźniowie pomagają sobie, dzielą cierpienie i przechowują pamięć o prześladowanych. Utwór pokazuje, że ojczyzna potrzebuje zarówno odwagi, jak i moralnej wspólnoty.

Krytyczną analizę romantycznego patriotyzmu przeprowadził Juliusz Słowacki w „Kordianie”. Tytułowy bohater po podróży po Europie odnajduje cel życia w walce o wolność Polski. Na Mont

Blanc postanawia zostać człowiekiem czynu, a następnie bierze udział w spisku zmierzającym do zabicia cara.

Kordian nie potrafi jednak dokonać zamachu. Przegrywa z własnym strachem, wyobraźnią i osamotnieniem. Słowacki pokazuje, że sama siła uczucia patriotycznego nie wystarcza. Jednostka, nawet szlachetna i gotowa do ofiary, nie zastąpi dobrze przygotowanej wspólnoty. Romantyczny kult samotnego bohatera może prowadzić do klęski, jeżeli brakuje mu dojrzałości, planu oraz społecznego poparcia.

W „Panu Tadeuszu” romantyczny patriotyzm walki zostaje połączony z codzienną działalnością organizacyjną. Ksiądz Robak nie ogranicza się do podniosłych deklaracji. Jako emisariusz przenosi wiadomości, przygotowuje szlachtę do powstania i próbuje podporządkować prywatne konflikty sprawie narodowej.

Przemiana Jacka Soplicy pokazuje przejście od indywidualizmu do służby wspólnocie. W młodości kieruje się dumą i urażonym honorem. Jako Robak działa anonimowo, cierpliwie i bez oczekiwania na sławę. Jego patriotyzm zawiera zarówno gotowość do walki, jak i długotrwałą pracę nad przygotowaniem narodu.

W epopei pojawia się również projekt uwolnienia chłopów przez Tadeusza i Zosię. Mickiewicz sugeruje, że przyszła ojczyzna nie może opierać się wyłącznie na dawnych przywilejach szlacheckich. Walka o niepodległość powinna łączyć się ze zmianą stosunków społecznych. Wolność państwa musi oznaczać rozszerzenie wolności jego mieszkańców.

Romantyzm nie był więc jednolitą pochwałą zbrojnego poświęcenia. Jego twórcy poddawali patriotyzm walki krytycznej analizie. Pokazywali samotność spiskowca, moralną cenę podstępów, niedojrzałość przywódców i zagrożenie wynikające z pychy. Jednocześnie w warunkach niewoli nie chcieli zrezygnować z prawa narodu do oporu.

Cyprian Norwid, należący do późniejszego pokolenia romantyków,

szczególnie mocno krytykował utożsamianie służby ojczyźnie wyłącznie z bohaterską śmiercią. Podkreślał, że ojczyzna jest wielkim zbiorowym obowiązkiem. Narodowi należy „zasługiwać się” nie tylko przez śmierć na polu walki, ale przede wszystkim przez całe odpowiedzialne życie.

W „Promethidionie” Norwid łączy piękno, sztukę i pracę. Twórczość nie ma być ucieczką od rzeczywistości. Powinna prowadzić do działania, podnosić jakość życia wspólnoty i pomagać jej duchowo się odrodzić. Myśl Norwida zapowiadała późniejsze przekonanie, że patriotyzm może wyrażać się w codziennej pracy, kulturze i uczciwym wykonywaniu zawodu.

Po klęsce powstania styczniowego nastąpiła wyraźna zmiana programu. Represje, zsyłki, konfiskaty majątków i przewaga militarna zaborców osłabiły wiarę w możliwość szybkiego odzyskania wolności przez kolejne powstanie. Pozytywiści uznali, że naród musi najpierw wzmocnić swoje podstawy społeczne, ekonomiczne i kulturalne.

Tak narodziły się hasła pracy organicznej oraz pracy u podstaw. Społeczeństwo porównywano do organizmu, którego wszystkie części powinny prawidłowo współpracować. Należało rozwijać gospodarkę, handel, przemysł i naukę, a także poprawiać warunki życia warstw najuboższych. Szczególne znaczenie miały edukacja chłopów, emancypacja kobiet i włączanie mniejszości do wspólnoty.

Patriotyzm pracy nie był prostym odrzuceniem marzenia o niepodległości. Miał służyć biologicznemu, ekonomicznemu i kulturowemu przetrwaniu narodu do chwili, gdy zmienią się warunki polityczne. Szkoła, warsztat, gospodarstwo, laboratorium oraz uczciwie prowadzony sklep stawały się miejscami działania dla dobra ojczyzny.

Najpełniejszą syntezę patriotyzmu walki i pracy przynosi „Nad Niemnem” Elizy Orzeszkowej. W powieści ważne miejsce zajmuje mogiła powstańców styczniowych. Spoczywają w niej Andrzej

Korczyński i Jerzy Bohatyrowicz, przedstawiciele różnych warstw połączeni wspólną walką o wolność. Pamięć o powstaniu staje się moralnym fundamentem wspólnoty.

Orzeszkowa nie wzywa jednak do natychmiastowego powtarzania zbrojnego czynu. Po klęsce najważniejsze są praca, zachowanie ziemi i odbudowanie więzi społecznych. Benedykt Korczyński z ogromnym wysiłkiem utrzymuje majątek. Bohatyrowicze pracują własnymi rękami, pozostając wierni pamięci przodków. Witold chce zastosować wiedzę do poprawy stosunków między dworem a zaściankiem.

Miłość Justyny Orzelskiej i Jana Bohatyrowicza ma znaczenie nie tylko osobiste. Oznacza przezwyciężenie stanowych uprzedzeń i wybór życia opartego na pracy. Justyna rezygnuje z próżniaczego świata salonów, ponieważ pragnie samodzielności i użytecznego działania. Patriotyzm zostaje sprowadzony z poziomu wielkich słów do codziennych obowiązków.

„Nad Niemnem” nie przeciwstawia pamięci o walce programowi pracy. Mogiła powstańcza i pola uprawiane przez żyjących tworzą jedną całość. Ofiara poległych wyznacza moralny kierunek, ale obowiązkiem następnego pokolenia jest zachowanie wspólnoty. Praca bez pamięci byłaby pozbawiona głębszego celu, a pamięć bez pracy mogłaby zmienić się w bezpłodne rozpamiętywanie klęski.

Pozytywistyczny model patriotyzmu przedstawia także „Lalka” Bolesława Prusa. Stanisław Wokulski jest przedsiębiorcą, który rozwija handel, wykorzystuje wiedzę i pomaga ludziom znajdującym się w trudnej sytuacji. Jego działalność pokazuje, że siła społeczeństwa zależy od gospodarki, nauki i zdolności organizacyjnych.

Wokulski nie jest jednak prostym wzorem pozytywisty. W młodości brał udział w powstaniu styczniowym i został zesłany na Syberię. Łączy więc doświadczenie romantycznej walki z pozytywistycznym kultem pracy. Jego biografia pokazuje

ciągłość obu modeli patriotyzmu, ale również dramat człowieka, który nie potrafi znaleźć dla siebie miejsca w społeczeństwie.

Ignacy Rzecki żyje pamięcią o dawnych walkach i nadziejami związanymi z tradycją napoleońską. Julian Ochocki wierzy natomiast w naukę i wynalazki mogące zmienić przyszłość ludzkości. Prus nie rozstrzyga łatwo, która droga jest najważniejsza. Pokazuje, że społeczeństwo potrzebuje zarówno pamięci historycznej, jak i nowoczesnej wiedzy.

Praca u podstaw została przedstawiona w noweli Elizy Orzeszkowej „A...B...C...”. Joanna Lipska uczy dzieci z ubogich rodzin, choć działalność ta jest zakazana przez władze zaborcze. Nauczanie staje się cichą formą oporu. Bohaterka nie walczy z bronią w rękę, ale rozwija wiedzę oraz poczucie godności ludzi, których zaborca chciałby pozostawić bez wykształcenia.

Jej działalność pokazuje, że patriotyzm pracy może wymagać odwagi i prowadzić do prześladowań. Nie jest wygodną rezygnacją z walki, lecz wyborem innego pola działania. Zachowanie języka, edukacja dzieci i budowanie świadomości społecznej mają znaczenie polityczne, nawet jeśli nie towarzyszą im wojskowe mundury.

W okresie pozytywizmu powstał również „Potop” Henryka Sienkiewicza, opowiadający o siedemnastowiecznej walce ze szwedzkim najeźdźcą. Powieść historyczna miała podtrzymywać narodową pamięć oraz wiarę w możliwość odrodzenia. Andrzej Kmicic przechodzi przemianę z awanturnika w patriotę, który poświęca własne bezpieczeństwo obronie kraju.

Sienkiewicz przypomina więc model patriotyzmu walki w epoce głoszącej przede wszystkim pracę organiczną. Dowodzi to, że granica między romantyzmem a pozytywizmem nie była całkowicie szczelna. Naród potrzebował modernizacji i edukacji, ale nie chciał utracić pamięci o bohaterstwie oraz prawie do niepodległości.

Krytyczny bilans narodowych postaw przedstawił Stanisław Wyspiański w „Weselu”. Inteligenci i chłopi spotykają się podczas uroczystości, lecz nie potrafią stworzyć rzeczywistej wspólnoty. Wszyscy mówią o Polsce, historii i potrzebie działania, ale dawne konflikty oraz wzajemne uprzedzenia uniemożliwiają porozumienie.

Wernyhora przekazuje Gospodarzowi złoty róg, który ma stać się sygnałem do narodowego czynu. Misja zostaje jednak powierzona kolejnym osobom, a Jasiek gubi róg, schylając się po czapkę z pawimi piórami. Symboliczna szansa zostaje zmarnowana przez próżność, brak odpowiedzialności i niezdolność do wspólnego działania.

„Wesele” pokazuje, że sama gotowość do walki, wyrażana w pieśniach i patriotycznych deklaracjach, nie wystarcza. Narodowy czyn wymaga organizacji, dojrzałości i przekroczenia podziałów społecznych. Troska o ojczyznę może przyjmować formę gorzkiej diagnozy jej słabości.

Po odzyskaniu niepodległości zmienił się przedmiot patriotycznej odpowiedzialności. Nie trzeba już było wyłącznie walczyć o istnienie państwa. Należało zdecydować, jaki ustrój społeczny i gospodarczy ma w nim panować. Ten problem przedstawia Stefan Żeromski w „Przedwiośniu”.

Szymon Gajowiec reprezentuje program stopniowych reform, wzmacniania instytucji i odpowiedzialnej pracy państwowej. Antoni Lulek opowiada się za rewolucją społeczną. Cezary Baryka nie przyjmuje w pełni żadnego z tych stanowisk. Dostrzega potrzebę cierplivej odbudowy, ale uważa, że tempo zmian jest zbyt wolne wobec ogromu biedy i niesprawiedliwości.

Powieść pokazuje, że niepodległość nie kończy obowiązków patriotycznych. Państwo może być formalnie wolne, a jednocześnie pozostawać niesprawiedliwe wobec znacznej części obywateli. Troska o ojczyznę wymaga wtedy krytyki, reform i walki z wykluczeniem. Patriotyzm nie powinien służyć do

uciszania pytań o błędy władzy.

W czasie II wojny światowej patriotyzm zbrojny ponownie stał się koniecznością. Okupacja zagrażała biologicznemu i kulturowemu istnieniu narodu. Bohaterowie „Kamieni na szaniec” Aleksandra Kamińskiego uczestniczą w konspiracji, małym sabotażu i akcjach zbrojnych. Są gotowi ryzykować życie dla przyjaciół oraz ojczyzny.

Ich patriotyzm nie rozpoczyna się jednak od walki. Alek, Rudy i Zośka przed wojną rozwijają charakter, zdobywają wiedzę, uczestniczą w harcerstwie i uczą się odpowiedzialności za innych. W czasie okupacji kontynuują samokształcenie oraz działalność wychowawczą. Walka staje się koniecznym przedłużeniem wcześniejszej służby.

„Kamienie na szaniec” pokazują więc połączenie obu modeli. Bohaterowie walczą, ponieważ historia nie pozostawia im bezpiecznej możliwości pracy w legalnym państwie. Ich odwaga wyrasta jednak z dyscypliny, edukacji, przyjaźni i codziennego kształtowania charakteru. Patriotyzm czynu zostaje przygotowany przez patriotyzm pracy nad sobą.

Po wojnie troska o ojczyznę często oznaczała sprzeciw wobec kłamstwa, przemocy i zniewolenia języka. Czesław Miłosz w wierszu „Który skrzywdziłeś” zwraca się do tyrana wykorzystującego władzę przeciw zwykłemu człowiekowi. Poeta przypomina, że propaganda i pochlebcy nie zapewnią władcy całkowitej bezkarności, ponieważ literatura zachowa pamięć o krzywdzie.

W takiej sytuacji patriotyzm polega na obronie prawdy i godności obywatela. Poeta nie walczy na barykadzie, ale przeciwstawia się przemocy za pomocą słowa. Jego zadaniem jest nazywanie zła, przechowywanie pamięci i odmawianie udziału w zbiorowym kłamstwie.

Podobne znaczenie ma „Przesłanie Pana Cogito” Zbigniewa Herberta. Podmiot wzywa do odwagi, wierności oraz dawania

świadczenia nawet wtedy, gdy zwycięstwo nie jest prawdopodobne. Nie chodzi o efektowną śmierć ani narodową egzaltację, lecz o zachowanie moralnej postawy w świecie przemocy i fałszu.

Historia polskiej literatury pokazuje zatem, że patriotyzm zmienia formę, ale nie traci aktualności. W średniowieczu oznaczał wierność władcy i obronę ziemi. W renesansie oraz oświeceniu stawał się odpowiedzialnością obywatelską i dążeniem do reformy państwa. Romantyzm uczynił z niego gotowość do walki oraz ofiary, a pozytywizm – program edukacji, rozwoju gospodarczego i wzmacniania społeczeństwa.

Żaden z tych modeli nie jest wystarczający w każdej sytuacji. Kult walki może prowadzić do nieprzemyślanego poświęcania życia i lekceważenia skuteczności. Kult pracy może natomiast stać się usprawiedliwieniem bierności, jeżeli człowiek zapomni o niesprawiedliwości oraz wolności. Patriotyzm wymaga zarówno szlachetnych intencji, jak i odpowiedzialnej oceny skutków działania.

Współcześnie troska o ojczyznę powinna wyrażać się przede wszystkim w uczciwej pracy, płaceniu podatków, uczestnictwie w wyborach, ochronie środowiska, dbaniu o język i kulturę, szacunku dla prawa oraz pomocy ludziom słabszym. W sytuacji zagrożenia może wymagać również obrony państwa. Nie powinna jednak oznaczać nienawiści do innych narodów ani bezkrytycznego popierania każdej decyzji własnej władzy.

Ojczyzna nie jest wyłącznie terytorium ani zbiorem symboli. Tworzą ją ludzie, ich pamięć, język, instytucje, kultura i wzajemna odpowiedzialność. Dlatego służba ojczyźnie może odbywać się zarówno na polu walki, jak i w szkole, szpitalu, laboratorium, urzędzie czy miejscu codziennej pracy.

Romantyczny patriotyzm przypomina, że istnieją wartości, dla których człowiek powinien umieć zaryzykować własne bezpieczeństwo. Pozytywizm uczy natomiast, że miłość do kraju należy potwierdzać cierpliwą, systematyczną działalnością.

Najdojrzalsza postawa łączy oba dziedzictwa: zachowuje gotowość do obrony wolności, ale na co dzień buduje siłę wspólnoty przez pracę, wiedzę i solidarność.

Lista lektur: Kronika polska, Bogurodzica, Odprawa posłów greckich, Pieśń o spustoszeniu Podola, O poprawie Rzeczypospolitej, Nierządem Polska stoi, Hymn do miłości ojczyzny, Powrót posła, Konrad Wallenrod, Dziady część III, Kordian, Pan Tadeusz, Promethidion, Nad Niemnem, Lalka, A...B...C..., Potop, Wesele, Przedwiośnie, Kamienie na szaniec, Który skrzywdziłeś, Przesłanie Pana Cogito

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.